

УДК 378:31.3:355.23

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

кандидат педагогічних наук, Білявець С.Я.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, Україна, м. Хмельницький

У статті представлено узагальнення особливостей методичної системи навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін. З позиції системного підходу представлено основні складові методичної системи, яку можна розглядати як сукупність взаємозв'язаних елементів, які взаємодіють між собою і утворюють певну цілісність – зміст, форми, методи та результати навчання. Це дає підстави визначати цільовий, змістовий, операційно-дійовий, контрольню-регульовальний та оціночно-результативний компоненти методичної системи навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін.

Ключові слова: майбутні офіцери-прикордонники, навчання військово-спеціальних дисциплін, методична система, оперативно-службова діяльність, педагогічна система.

кандидат педагогических наук, Билявец С.Я. Особенности методической системы обучения будущих офицеров-пограничников военно-специальных дисциплин / Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Украина, г. Хмельницкий

В статье представлено обобщение особенностей методической системы обучения будущих офицеров-пограничников военно-специальных дисциплин. С позиции системного подхода представлены основные составляющие методической системы, которую можно рассматривать как совокупность взаимосвязанных элементов, которые взаимодействуют между собой и образуют определенную целостность – содержание, формы, методы и результаты. Это дает основания определить целевой, содержательный, операционно-деятельный, контрольно-регулирующий и оценочно-результативный компоненты методической системы обучения будущих офицеров-пограничников военно-специальных дисциплин.

Ключевые слова: будущие офицеры-пограничники, учения военно-специальных дисциплин, методическая система, оперативно-служебная деятельность, педагогическая система.

PhD in pedagogy, Sergey Bilyavets Features of methodical system of training of the future officers of border guards of the military-special disciplines / The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Ukraine, Khmelnytsky

The article presents a synthesis of the features of methodical system of training of the future officers of border guards of the military-special disciplines. With a systematic approach positions are the main components of methodical system, which can be regarded as a set of interrelated elements that interact with each other and form a certain integrity – this content, forms, methods and results. This gives reason to identify the target, substantive, operational activities, control and adjustment, and an assessment and effective components of methodical system of training of the future officers of border guards of the military-special disciplines.

Keywords: future-guards officers, teaching special military disciplines, methodical system, the operational activity, pedagogical system.

Вступ. Необхідність участі військовослужбовців Державної прикордонної служби України (ДПСУ) в антитерористичній операції на сході України, необхідність здійснення прикордонниками охорони тимчасово неконтрольованих ділянок державного кордону після відновлення контролю над ними, підвищення рівня довіри населення до прикордонного відомства та його особового складу, а також впровадження європейських норм і стандартів у систему прикордонного контролю та удосконалення системи підготовки і комплектування обумовлюють необхідність підвищення рівня боєздатності органів і підрозділів охорони кордону, підвищення професійної компетентності персоналу. Це зумовлює необхідність оновлення методичної системи формування професійної компетентності офіцерів-прикордонників з урахуванням загальноєвропейських стандартів, передового зарубіжного досвіду, впровадження сучасних освітніх технологій, що мають на меті активізацію пізнавальної активності курсантів і слухачів, забезпечення високого рівня сформованості компонентів професійної компетентності та здатності до професійного розвитку.

Метою статті є узагальнення особливостей методичної системи навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін.

Виклад основного матеріалу статті. Характеристику навчання військово-спеціальних дисциплін майбутніх офіцерів-прикордонників з позиції системного підходу доцільно розпочати з того, що у складному питанні про компонентний склад педагогічних систем серед дослідників немає єдності поглядів. Це пояснюється тим, що вибір компонентів, тобто підсистем, може відбуватись за різними

критеріями, а педагогічна система може досліджуватися як в статичі, так і в динаміці. Для уявлення педагогічної системи в статичі, на думку В. Сластьоніна, досить виділення чотирьох взаємопов'язаних компонентів: суб'єктів – педагогів і вихованців, змісту освіти і матеріальної бази [1, с. 105–106].

Отже, з точки зору системного підходу педагогічний процес можна розглядати як систему – сукупність взаємозв'язаних елементів, які взаємодіють між собою і утворюють певну цілісність. Основними складовими педагогічного процесу є зміст, форми та методи, результати. Це дає підстави визначати цільовий, змістовий, операційно-дійовий, контрольнорегулювальний та оціночно-результативний компоненти педагогічного процесу. Відсутність якогось із них порушує його цілісність [2, с. 61–62].

Перш за все розглянемо *цільовий* компонент навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін. Необхідно зазначити, що особливості визначення і реалізації педагогічної мети докладно подано у наукових працях Н. Тализіної, у яких акцентується увага на необхідності реалізації наступності цілей, теоретичною основою яких є психологічна теорія діяльності і метод планомирного формування розумових дій на різних освітніх рівнях [3, с. 55]. Отже, мета є важливим показником ефективності навчальної діяльності у вищому військовому навчальному закладі.

Результати аналізу наукових праць [2; 3] дозволяють зробити висновок, що у сучасних вітчизняних системах освіти для формулювання педагогічної мети використовується модель випускника, основою якої є кваліфікаційна характеристика або освітньо-професійна програма. Першим кроком переходу від моделі випускника до моделі його підготовки у вищому військовому навчальному закладі є вибір і опис типових завдань (задач), які курсант – майбутній офіцер-прикордонник виконуватиме у своїй майбутній професійній діяльності. Опис цих завдань у певній послідовності дозволяє збудувати поступовість або ієрархію формування цілей вищої освіти.

Освітньо-професійною програмою підготовки офіцерів з кваліфікацією «бакалавр з охорони та захисту державного кордону» з галузі знань «25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» спеціальності «252 Безпека державного кордону» з денною формою навчання строком 3 роки 10 місяців на основі повної загальної середньої освіти передбачено, що випускник Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького повинен уміти виконувати певні оперативнослужбові функції та відповідні ним типові задачі, наприклад: підтримання підрозділу в постійній готовності, управління підрозділом під час виконання завдань в особливий період, охорона державного

кордону на ділянці прикордонного підрозділу, управління повсякденною діяльністю прикордонного підрозділу та інші.

З урахуванням результатів наукових досліджень [3], а також на основі аналізу типових задач діяльності і тенденцій у їх зміні залежно від умов, в яких відбувається освітня діяльність (соціально-економічних, військово-політичних, геополітичних, суспільних тощо) може бути побудована прогностична *модель сучасного офіцера-прикордонника*, а на її основі *модель випускника* вищого навчального закладу ДПСУ. Ця модель фактично є комплексом цілей підготовки майбутнього випускника НАДПСУ.

Водночас існує і проміжна мета, яка стає провідною під час формування конкретних знань і умінь на кожному освітньому рівні. У результаті *модель випускника* вищого навчального закладу можна подати як *цілісну систему, яка починається з кінцевої і проміжної мети і закінчується окремою метою вивчення комплексу військово-спеціальних дисциплін та темою окремих дисциплін*. Така взаємопов'язана система цілей дозволяє навчальні дисципліни розподілити за модулями кредитно-модульної системи, які необхідні для підготовки майбутнього офіцера-прикордонника.

Серед основних компонентів процесу навчання військово-спеціальних дисциплін *цільовий компонент* посідає провідне місце, а його реалізація безпосередньо пов'язана зі змістовим і процесуальним компонентами. Фактично система завдань окремої дисципліни визначається її місцем у навчальному плані, адже залежно від освітнього рівня чітко визначене місце навчальної дисципліни дозволяє під час її викладання цілеспрямовано виділити структурні елементи змісту для досягнення професійної і освітньої мети в підготовці майбутнього офіцера-прикордонника.

Під змістом педагогічного процесу слід розуміти систему знань, умінь, навичок, соціальних цінностей, норм, у процесі засвоєння яких відбувається розвиток особистості суб'єкта учіння [2, с. 62], у нашому випадку – курсанта. Нам імпонує позиція з Б. Гершунського [4, с. 12], відповідно до якої зміст навчання розуміється як педагогічно обґрунтована, логічно впорядкована і текстуально зафіксована в навчальних програмах наукова інформація про матеріал, що підлягає вивченню, подана в згорнутому вигляді, і яка визначає зміст діяльності для досягнення цілей навчання. З іншого боку, зміст навчання є елементом методичної системи навчання, в зв'язку з чим це поняття набуває нового дидактичного статусу, а зміст, що вкладається в це поняття, дозволяє відрізнити його від понять «зміст освіти», «навчальний матеріал», так і від поняття «зміст вивчення».

Зміст інструментальної сфери особистості становлять знання, уміння, навички та здібності. Щодо знань (відображення об'єктивної дійсності у формі фактів, уявлень, понять і законів науки), умінь

(готовність свідомо і самостійно виконувати практичні і теоретичні дії на основі засвоєних знань, життєвого досвіду і набутих навичок) і навичок (дії, доведені до досконалості шляхом багаторазових вправ), які формуються під час навчання військово-спеціальних дисциплін, то вони є змістом *когнітивного* (професійні знання) і *діяльнісного* (професійні уміння та навички) компонентів професійної компетентності офіцера прикордонника.

Результати аналізу навчальних планів, освітньо-професійних програм, змісту робочих планів навчальних дисциплін, які викладаються курсантам – майбутнім офіцерам НАДПСУ дозволяє стверджувати, що навчальний матеріал військово-спеціальних дисциплін добирається з урахуванням педагогічних принципів наукової обґрунтованості, доступності, урахування рівня попередньої підготовки курсантів, системності, єдності навчання і виховання. При цьому разом із урахуванням принципу доступності, зміст військово-спеціальних дисциплін спрямовується на активізацію пізнавальної діяльності майбутніх офіцерів. Це досягається достатньою складністю навчальної інформації, щоб навчальний матеріал сприяв розвитку мислення, пам'яті, емоцій курсантів, формував позитивні мотиви навчальної діяльності.

Зміст предметної інформації військово-спеціальних дисциплін також охоплює поряд з класичними істинами, поняттями й фрагменти сучасних досягнень науки, особливо у галузі військової техніки, озброєння, спеціальних засобів для контролю за недоторканістю державного кордону. При цьому відбувається цілеспрямована реалізація міждисциплінарних і внутрішньо дисциплінарних зв'язків як основний механізм інтеграції знань, спосіб створення проблемних ситуацій, ситуацій інтересу тощо. Фактично принцип міждисциплінарних зв'язків є одним з основних принципів добору змісту навчальної інформації.

Ще однією особливістю *змістового* компоненту методичної системи навчання військово-спеціальних дисциплін є послідовне вивчення дисциплін кафедри прикордонного контролю та тактики прикордонної служби з урахуванням конкретних посад, які запропоновані в моделі підготовки випускника. Ця модель передбачає певний алгоритм, відповідно якого результатом навчання на 1-му курсі курсанти готові виконувати функціональні обов'язки на посаді молодшого інспектора прикордонної служби (молодшого прикордонного наряду), на 2-му курсі навчання – інспектора прикордонної служби (старшого прикордонного наряду), на 3-му курсі – начальника відділення інспекторів прикордонної служби (старшого зміни прикордонних нарядів, старшого прикордонних нарядів у пункті пропуску), а на 4-му курсі навчання – начальника відділу прикордонної служби III, IV категорії. До цього систематизованого

процесу залучаються і забезпечують вивчення навчальних дисциплін і інші кафедри академії: загальновійськової підготовки, особистої безпеки, інженерного та технічного забезпечення охорони державного кордону, зв'язку, автоматизації та захисту інформації, конституційного, адміністративного та міжнародного права.

З метою забезпечення логічної послідовності вивчення навчальних дисциплін, розділів, модулів і тем, а також узгодження їх за змістом і терміном вивчення відпрацьовується науково та методично обґрунтований алгоритм процесу реалізації освітньо-професійної програми – структурно-логічна схема підготовки фахівця. Вона розробляється факультетом у взаємодії з кафедрами для кожної спеціальності (спеціалізації), підписуються начальником факультету, погоджується з першим заступником ректора академії та затверджується ректором академії. Структурно-логічна схема розробляється в графічному варіанті у вигляді сітьового графіка з пояснювальною запискою для кожної спеціальності (спеціалізації).

Специфіка процесу навчання, його взаємозв'язок із вихованням знаходить своє відображення також у методах, засобах і формах, які в сукупності складають *операційно-дійовий компонент* процесу навчання.

Навчання майбутніх офіцерів-прикордонників відбувається виключно за денною (очною) формою навчання і здійснюється з відривом від основної службової (трудової) діяльності, тобто навчання в академії розглядається як основна діяльність курсанта. Денна (очна) форма навчання здійснюється згідно із законами, керівними документами та Положенням про організацію освітнього процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького [5, с. 29].

Забезпечення сприятливих умов для засвоєння курсантами знань, умінь та навичок, необхідних для опанування обраної ними спеціальності вирішується шляхом здійснення освітнього процесу у формі навчальних занять, самостійної та індивідуальної роботи, практичної підготовки та контрольних заходів. Реалізація зазначених форм здійснюється шляхом навчально-методичного забезпечення освітнього процесу.

Основними видами навчальних занять з військово-спеціальних дисциплін є лекція, групове, практичне, семінарське, лабораторне, індивідуальне заняття, групова вправа, ділова (рольова) гра, комплексне контрольнo-перевірочне заняття, тактико-стройове заняття, контрольна робота, консультації тощо.

Види навчальних занять визначаються навчальним планом та робочою програмою навчальної дисципліни залежно від рівня підготовки курсантів та інших умов. Перелік тем видів навчальних занять визначається робочою програмою навчальної дисципліни.

НАДПСУ наділена правом встановлювати й інші види навчальних занять, що сприяють ефективному засвоєнню курсантами матеріалів, передбачених навчальними програмами.

Особливою формою освітнього процесу є *практична підготовка* курсантів. Основними видами практики курсантів є: ознайомча, яка призначена для первинного ознайомлення із різними видами практичної діяльності обраної спеціальності та покликана сприяти формуванню необхідних професійних ціннісних орієнтацій; навчальна, що проводиться у вільний від аудиторних занять час у формі залучення курсантів до виконання певної роботи за обраною спеціальністю у відповідних установах; стажування, що є завершальним етапом навчання і проводиться після опанування теоретичної частини та перед виконанням кваліфікаційної роботи (проекту, задачі).

Висновки. Оновлення методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників має відбуватися з урахуванням загальноєвропейських стандартів підготовки фахівців правоохоронних органів, передового зарубіжного досвіду, впровадження сучасних освітніх технологій. Під час професійної підготовки у ВНЗ потрібно створити умови для високого рівня пізнавальної активності курсантів і слухачів у ВНЗ. Для цього доцільно використовувати можливості міждисциплінарних зв'язків, забезпечити засвоєння практичних навичок професійної діяльності в обстановці, що є максимально наближено до реальної з використання комплексних ситуацій.

Перспективи подальших розвідок полягають у необхідності критичного аналізу традиційної системи підготовки курсантів і слухачів прикордонного відомства та обґрунтуванні нових підходів до розробки методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників з урахуванням існуючих викликів і загроз.

Література:

1. Слостенин В.А. *Общая педагогика* / Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Под ред. В.А. Слостенина: В 2 ч. – М.: Гуманит. Узд. Центр ВЛАДОС, 2002. – Ч. 1 – 288 с.
2. Галузяк В.М. *Педагогика: навч. посіб.* / В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – 5-те вид., випр. і доповн. – Вінниця: Держ. картогр. ф-ка, 2012. – 400 с.
3. Булгакова Н.Б. *Методика викладання у вищій школі: навч. посіб.* / Н.Б. Булгакова, В.О. Рахманов. – К.: НАУ, 2012 – 204 с.
4. Гершунский Б.С. *Философия образования: Учеб. пособ.* – М.: Московский психолого-социальный институт, 1998. – 432 с.

5. Положення про організацію освітнього процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Затверджено наказом ректора Національної академії Державної прикордонної служби України від «30» листопада 2015 року № 221. – Хмельницький, вид-во НАДПСУ, 85 с.

6. Діденко О.В. Особливості впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів у ВНЗ / О.В. Діденко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. - 2014. - Вип. 3. - Режим доступу:

file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnadps_2014_3_6%20(5).pdf

References:

1. Slastenyn V.A. Obshchaia pedahohika / Slastenyn V.A., Ysaev Y.F., Shyianov E.N. Pod red. V.A. Slastenyna: V 2 ch. – M.: Humanyt. Uzd. Tsentr VLADOS, 2002. – Ch. 1 – 288 s.

2. Haluziak V.M. Pedahohika: navch. posib. / V.M. Haluziak, M.I. Smetanskyi, V.I. Shakhov. – 5-tie vyd., vypr. i dopovn. – Vinnytsia : Derzh. kartohr. f-ka, 2012. – 400 s.

3. Bulhakova N.B. Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli: navch. posib. / N.B. Bulhakova, V.O. Rakhmanov. – K.: NAU, 2012 – 204 s.

4. Hershunskyi B.S. Fylosofyia obrazovanyia: Ucheb. posob. – M.: Moskovskiyi psykholoho-sotsyalnyi ynstitut, 1998. – 432 s.

5. Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu v Natsionalnii akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho. Zatverdzheno nakazom rektora Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy vid «30» lystopada 2015 roku № 221. – Khmelnytskyi, vyd-vo NADPSU, 85 s.

6. Didenko O.V. Osoblyvosti vprovadzhenia kompetentnisnogo pidkhodu u profesiinu pidhotovku maibutnikh ofitseriv u VNZ / O.V. Didenko // Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. - 2014. - Vyp. 3. - Rezhym dostupu:

file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnadps_2014_3_6%20(5).pdf